

**Висновки.** Всього у 2018 р. на території заповідника виявлено 42 види вогнівок з 6 підродин, 17 видів вказуються для цієї території вперше. Найбільш чисельними за кількістю видів виявилися підродини Pyraustinae (18 видів, 27,7%), Phycitinae (17 видів, 26,2%) та Crambinae (15 видів, 23,1%). Представники підродин Pupalinae, Scopariinae, Acentropinae (по 3 види, 14,6%), Galleriinae, Evergestinae (по 2 види, 3,1%), Schoenobiinae та Odontiinae (по 1 виду, 1,5%) зустрічалися рідше. Враховуючи попередньо опубліковані дані, на сьогодні кількість відомих для цієї природоохоронної території видів вогнівок становить 65 таксонів. Цікавим є факт відсутності у зборах 2018 р. представників підродини Scopariinae, які пов'язані в своєму розвитку з лишайниками, та знаходження двох видів: *Euchromius bella* та *Agriphila deliella*, які рідко реєструються у Сумській області.

Слід зазначити, що видовий склад вогнівок на території заповідника «Михайлівська цілина» досліджений вкрай нерівномірно, отже ці результати не відображають повної картини фауни цих метеликів в заповіднику та обумовлюють проведення подальших досліджень. Можна сподіватись на збільшення кількості зареєстрованих видів при проведенні весняних та осінніх експедиційних виїздів.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Говорун А. В., Пархоменко В. В. Фауна чешуекрылых семейства огневки (Lepidoptera, Pupalidae) заповедника «Михайловская целина» // Проблеми збереження ландшафтного ценотичного та видового розмаїття басейну Дніпра : Збірник наук. праць. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. С. 184–187.
2. Speidel W. Pupalidae. In: Karsholt O. & Razowski J. (eds): The Lepidoptera of Europe: 1996: P. 166–196.

УДК 581.5:574.3:502.753  
DOI: 10.5281/zenodo.1495355

**К. К. Карпенко**  
**А. П. Вакал**  
ORCID ID 0000-0002-1386-7944

### ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РІДКІСНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН ШИРОКОЛИСТЯНИХ ЛІСІВ СУМСЬКОГО ГЕОБОТАНІЧНОГО ОКРУГУ

**Карпенко К. К., Вакал А. П. Історія дослідження рідкісних видів судинних рослин широколистяних лісів Сумського геоботанічного округу. – Природничі науки. – 2018. – 15: 10–22.**

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Наведені дані про історію досліджень рідкісних видів судинних рослин широколистяних лісів Сумського геоботанічного округу за період з кінця ХІХ ст. до початку ХХ ст.

**Ключові слова:** дослідження, вид, судинні рослини, широколистяний ліс.

**Karpenko K. K., Vakal A. P. History of rare vascular plant species research in deciduous forests of the Sumy geobotanical district.** – *Prirodniči nauki*. – 2018. – 15: 10–22.

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

The data on the history of rare vascular plant species of deciduous forests research in the Sumy geobotanical district for the period from the end of the 19th to the beginning of the 20th century are given.

**Key words:** research, species, vascular plant, deciduous forest.

В опублікованих матеріалах результатів ботанічних досліджень, здійснених у XIX–XX ст. та на початку XXI ст. [1–49], для території Сумського геоботанічного округу наводиться 121 вид рідкісних судинних рослин із охоронним статусом [1, 46]. Останні належать до 86 родів, 42 родин, 5 класів, 4 відділів. Серед них, занесених до Червоної книги України – 47 видів, до регіонального Червоного списку Сумської області – 73, до Європейського Червоного списку – 2, до Додатку I Бернської Конвенції – 11, до Списку CITES – 25 видів.

У широколистяних лісах виявлено 26 видів рідкісних рослин із 26 родів, 19 родин, відділів Polypodiophyta та Magnoliophyta, серед яких занесених до Червоної книги України – 9 видів (*Allium ursinum*, *Botrychium lunaria*, *Epipactis helleborine*, *Lilium martagon*, *Listera ovata*, *Lunaria rediviva*, *Neottia nidus-avis*, *Tulipa quercetorum*, *Platanthera bifolia*), до Червоного списку Сумської області – 17, до Списку CITES – 4 (*Epipactis helleborine*, *Listera ovata*, *Neottia nidus-avis*, *Platanthera bifolia*) (табл. 1).

В опублікованій у 1913 р. праці «Введение в ботаническое исследование Харьковской губернии» [34] В. І. Талієв, висвітлюючи історичний хід ботанічних досліджень, відзначає, що перші більш-менш значні літературні відомості про рослинність губернії належали академіку І. Гюльденштедту, який з 1768 р. здійснив низку поїздок по Європейській Росії, у тому числі й по Харківській губернії. Єдиною в XIX ст. публікацією, що вийшла в світ у 1859 р. і охопила флору всієї Харківської губернії, стала праця професора Харківського університету В. М. Черняєва «Конспект растений дикорастущих и разводимых в окрестностях Харькова и в Украине» [46]. Названа праця включала в себе й фрагментарні відомості про флору Сумського геоботанічного округу, у тому числі про деякі рідкісні види, детальна інформація про місця виявлення яких містилась в гербарних етикетках, в опублікованій у 1910 р. статті Г. І. Ширяєва «Некоторые данные о местонахождении более редких растений «Конспекта растений» пр. В. М. Черняева по гербариям пр. В. М. Черняева» [49] та в 12-томному випуску «Флори УРСР», опублікованому протягом 1936–1965 рр. [37–41].

Саме професору В. М. Черняєву належать перші опубліковані повідомлення про виявлені рідкісні види рослин у широколистяних лісах Сумського геоботанічного округу. Так, В. М. Черняєв інформує про оселища

**Рідкісні види рослин, виявлені в широколистяних лісах  
Сумського геоботанічного округу і вказані в опублікованих матеріалах**

| Відділ, клас          | Родина                               | Вид   |
|-----------------------|--------------------------------------|---|
| <b>POLYPODIOPHYTA</b> | Dryopteridaceae                      | * <i>Dryopteris cristata</i> (L.) A. Gray                   |
| POLYPODIOPSISIDA      | Onocleaceae                          | * <i>Matteuccia struthiopteris</i> (L.) Tod.                |
|                       | Ophioglossaceae                      | ** <i>Botrychium lunaria</i> (L.) Sw.                       |
| <b>MAGNOLIOPHYTA</b>  | Alliaceae                            | ** <i>Allium ursinum</i> L.                                 |
| LILIOPSIDA            | Cyperaceae                           | * <i>Carex rhizina</i> Blytt ex Lindbl.                     |
|                       | Hyacinthaceae                        | * <i>Scilla bifolia</i> L.                                  |
|                       | Iridaceae                            | * <i>Iris hungarica</i> Waldst. & Kit.                      |
|                       | Liliaceae                            | ** <i>Lilium martagon</i> L.                                |
|                       |                                      | ** <i>Tulipa quercetorum</i> Klokov & Zoz                   |
|                       | Melanthiaceae                        | * <i>Veratrum nigrum</i> L.                                 |
|                       | Orchidaceae                          | ** <sup>***</sup> <i>Epipactis helleborine</i> (L.) Grantz. |
|                       |                                      | ** <sup>***</sup> <i>Listera ovata</i> (L.) R. Br.          |
|                       |                                      | ** <sup>***</sup> <i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich       |
|                       |                                      | ** <sup>***</sup> <i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.     |
|                       | Poaceae                              | * <i>Festuca altissima</i> All.                             |
| MAGNOLIOPSISIDA       | Asteraceae                           | * <i>Pyrethrum corymbosum</i> (L.) Scop.                    |
|                       | Brassicaceae                         | * <i>Dentaria quinquefolia</i> M. Bieb.                     |
|                       |                                      | ** <i>Lunaria rediviva</i> L.                               |
|                       | Campanulaceae                        | * <i>Campanula persi cifolia</i> L.                         |
|                       | Caryophyllaceae                      | * <i>Stellaria nemorum</i> L.                               |
|                       | Corylaceae                           | * <i>Carpinus betulus</i> L.                                |
|                       | Fumariaceae                          | * <i>Corydalis marschalliana</i> Pers.                      |
|                       | Ranunculaceae                        | * <i>Aconitum lasiostomum</i> Rchb.                         |
|                       |                                      | * <i>Anemone nemorosa</i> L.                                |
|                       |                                      | * <i>Clematis recta</i> L.                                  |
| Scrophulariaceae      | * <i>Digitalis grandiflora</i> Mill. |   |

Умовні позначення: \* – види, занесені до Червоного списку Сумської області, \*\* – до Червоної книги України, \*\*\* – до списку CITES.

*Allium ursinum* у Левурдовському яру біля с. Вільшанка Сумського повіту (нині Сумського району), *Anemone nemorosa* – біля м. Суми (гербарій Калениченка), *Carpinus betulus* – в Охтирському повіті [39, 40, 46].

Професор Харківського університету А. М. Краснов у 1891 р. розгортає наукові дослідження на території Харківської губернії. Їх результати знайшли своє відображення в опублікованій у 1893 р. праці А. М. Краснова «Рельєф,

растительность и почвы Харьковской губернии» [23], де була узагальнена наявна на той час відповідна наукова інформація. Автор наводить для широколистяних лісів Охтирського повіту *Carpinus betulus*, не піддаючи сумніву, що даний вид тут зустрічається як дикоростучий, а для околиць Сум і Лебедин – *Digitalis grandiflora*.

До початку ХХ ст. території, що входять до складу Сумського геоботанічного округу, продовжували залишатись недослідженими у ботанічному відношенні, а опубліковані дані про флору були фрагментарними.

Початок ХХ ст. означився активізацією ботанічних досліджень на цій території. Цьому сприяло створення Харківського товариства дослідників природи, яке організовувало експедиції вчених передусім на недосліджені території, забезпечуючи їх фінансування.

Так, харківський ботанік Г. І. Ширяев з весни 1905 р. проводить дослідження у Лебединському повіті, за результатами яких у 1907 та 1910 рр. публікує праці «Материалы для флоры Лебединского уезда Харьковской губернии. Список растений, собранных или наблюдавшихся в Лебединском уезде» [47] и «Флора долины реки Псел в Лебединском уезде Харьковской губернии» [48], у яких наводить 12 рідкісних видів, виявлених у широколистяних лісах. До них належать: *Botrychium lunaria*, *Campanula persicifolia*, *Clematis recta*, *Corydalis marschalliana*, *Dentaria quinquefolia*, *Dryopteris cristata*, *Epipactis helleborine*, *Neottia nidus-avis*, *Platanthera bifolia*, *Pyrethrum corymbosum*, *Tulipa quercetorum*, *Veratrum nigrum*. Пізніше у «Флорі УРСР» (т. 3) [39] повідомляється про виявлені Г. І. Ширяєвим і Є. М. Лавренком у широколистяних лісах Охтирського й Лебединського районів *Lilium martagon*, *Tulipa quercetorum*, а біля с. Штепівка – *Scilla bifolia*.

Навесні та влітку 1911 р. в Охтирському повіті проводить ботанічні дослідження К. А. Угринський, охопивши детальним обстеженням долину р. Ворскла від впадіння у неї притоки Олешні до північної околиці с. Журавне. В опублікованій у 1912 р. статті «Материалы к флоре Ахтырского уезда Харьковской губернии» [36] він наводить 515 видів судинних рослин, у числі яких – 10 тих, що зустрічались у широколистяних лісах. Із них 1 вид (*Dryopteris cristata*) траплявся в заплавах вільшняках біля м. Охтирка і с. Пристань, 9 видів виявлено у дібровах на правому корінному березі Ворскли, зокрема: *Aconitum lasiostomum*, *Allium ursinum*, *Botrychium lunaria*, *Clematis recta*, *Epipactis helleborine*, *Listera ovata*, *Neottia nidus-avis*, *Platanthera bifolia*, *Veratrum nigrum*.

У 1912 р. професор Харківського університету В. І. Талієв очолює ботанічні дослідження Харківської губернії, заплановані на 1912–1915 рр., а в 1913 р. публікує працю «Введение в ботаническое исследование Харьковской

губернії» [34], де повідомляє про вже опубліковані і згадані вище праці Г. І. Ширяєва по Лебединському повіту [47, 48] і К. А. Угринського – по Охтирському [36]. У нарис «Рослинність Харківської губернії» [34] В. І. Талієвим включені й результати його власних досліджень за період понад 10 років. Із рідкісних рослин широколистяних лісів Сумського геоботанічного округу В. І. Талієв наводить наступні: *Aconitum lasiostomum*, *Allium ursinum*, *Botrychium lunaria*, *Corydalis marshalliana*, *Listera ovata*, *Neottia nidus-avis*, *Platanthera bifolia* (в Охтирському повіті); *Lilium martagon* (в Охтирському та Лебединському повітах); *Carpinus betulus* (за повідомленням С. Г. Френкеля – біля Лебедина, за Черняєвим – в Охтирському повіті); *Digitalis grandiflora* (у Сумському повіті); *Anemona nemorosa* (за В. М. Черняєвим – біля м. Суми).

В «Очерке растительности Харьковской губернии» в опублікованій у 1918 р. книзі «Природа и население Слободской Украины. Харьковская губерния» [35] В. І. Талієвим повідомляється про *Scilla bifolia*, що траплялась у Сумському й Лебединському повітах, і *Carpinus betulus*, який наводиться в Охтирському і Лебединському повітах як дуже рідкісна порода.

Протягом 1911–1913 рр. К. М. Залеський здійснює низку ботанічних екскурсій по Сумському повіту, прихопивши частково Охтирський і Лебединський повіти. Їх результати він представляє в опублікованій у 1914 р. праці «Первые сведения о флоре Сумского уезда Харьковской губернии» [10], у якій знаходиться інформація й про 13 видів рідкісних рослин, виявлених у широколистяних лісах. До них належать: *Campanula persicifolia*, *Corydalis maschalliana*, *Lilium martagon*, *Listera ovata*, *Neottia nidus-avis*, *Pyrethrum corymbosum*, *Scilla bifolia*, *Veratrum nigrum* (діброви, балочні ліси між Терешківкою й Межирічем); *Aconitum lasiostomum*, *Clematis recta*, *Dentaria quinquefolia*, *Digitalis grandiflora*, *Epipactis helleborine*.

Інформація стосовно рідкісних рослин широколистяних лісів Сумського повіту пізніше доповнюється опублікованими у Флорі УРСР (т. 2 і 3) повідомленнями про виявлені К. М. Залеським оселища *Carex rhizina* поблизу м. Суми [38] та *Scilla bifolia* біля сіл Токарі і Терешківка, а за даними Стародуба – біля м. Суми та с. Шпилівка [39].

У 1927 р. Г. І. Івановим і С. С. Соколовим у кварталі 8 урочища Юнаківська дача Сумського лісництва була знайдена *Lunaria rediviva*, а Є. М. Лавренком досліджені умови її місцезростання. Про оселища виду в дібровах біля с. Юнаківка Є. М. Лавренко, С. С. Соколов та Г. І. Іванов повідомляють у 1944 р. в статті «Об условиях нахождения *Lunaria rediviva* L. в Сумской области УССР» [23].

У 1953 р. М. І. Котов у монографії «Родина Хрестоцвітих – Cruciferae Juss.», поміщеній у томі 5 Флори УРСР [40], посилаючись на гербарні зразки К. М. Залеського і А. М. Флоровського, наводить лунарію оживаючу для

Іволжанського лісу нинішнього Сумського району та нагірних лісів правого берега р. Ворскли в околицях с. Журавного Охтирського району.

Ф. О. Гринь у статті «Рефугіум міжльодовикових реліктів на Сумщині», опублікованій у 1957 р. [8], повідомляє про виявлені ним у червні 1954 р. нові місцезнаходження реліктових рослин у басейні р. Псел у межах території Сумського геоботанічного округу. Три з них стосувались *Lunaria rediviva*: 1) у кварталах 45 і 54 тодішнього Миропільського лісництва; 2) в «Банному яру» (кв. 43); 3) у лісах Нікольського лісництва Сумського району. У двох місцях було виявлено оселища *Matteuccia struthiopteris* (у кв. 42 урочища «Банний яр» та в кв. 54 урочища «Зуєвий яр»). Тут же, на вологих місцях у тінистих балках зростала *Stellaria nemorum*. Посилаючись на опубліковану в 1941 р. працю Ю. Д. Клеопова «Основные черты развития флоры широколиственных лесов Европейской части СССР», Ф. О. Гринь наводить для лісів Нікольського лісництва реліктовий вид *Festuca altissima*.

Під час експедиції, що працювала під керівництвом М. І. Котова, О. П. Мринським у 1967 р. в урочищі «Банний яр» були виявлені *Lunaria rediviva* (кв. 52), *Matteuccia struthiopteris* і *Stellaria nemorum* (кв. 26, 42), про що повідомлялось в опублікованих у 1968 і 1970 рр. його статтях [25, 26].

За пропозиціями вчених з метою охорони реліктових неморальних видів рослин у 1974 р. був створений ботанічний заказник республіканського значення «Банний яр», до складу якого увійшли квартали 26, 42, 43, 52 на той час Юнаківського, пізніше – Могрицького лісництва Сумського держлісгоспу.

У 1982 р. Т. Л. Андрієнко, а пізніше Я. П. Дідух, в урочищі Банний яр виявили 2 місцезнаходження *Allium ursinum* [9]. За результатами проведеного в заказнику й на прилеглій до нього території дослідження Я. П. Дідух та І. Б. Сухий у 1984 р. опублікували статтю «Сучасний стан рослинного покриву лісового масиву Банний яр (Сумська область) та його охорона» [9], у якій містяться описи рослинності заказника, вказані 5 виявлених видів реліктових рослин (*Allium ursinum*, *Festuca altissima*, *Lunaria rediviva*, *Matteuccia struthiopteris*, *Stellaria nemorum*), подана геоботанічна карта з відміченими на ній місцями зростання *Allium ursinum*, *Matteuccia struthiopteris*, *Lunaria rediviva*, а також указано на доцільність розширення території заказника.

Науковий співробітник Краснотростянецької лісової дослідної станції М. І. Бережний в опублікованій у 1994 р. статті [2] наводить найбільші місцезростання в дубових лісах Тростянецького району *Digitalis grandiflora*, *Lilium martagon* та *Platanthera bifolia*.

З 1990 р. біологами Сумського державного педагогічного інституту ім. А. С. Макаренка починає публікуватись інформація про виявлені ними рідкісні рослини на території Сумського геоботанічного округу. Так, В. А. Ковтун

у своїх статтях [20, 21] наводить 6 видів, зростаючих у широколистяних лісах в околицях м. Суми, – *Aconitum lasiostomum*, *Allium ursinum*, *Dentaria quinquefolia*, *Corydalis marschalliana*, *Lilium martagon*, *Platanthera bifolia*, *Scilla bifolia*.

У 1993 р. за завданням Держуправління охорони навколишнього природного середовища Мінприроди України в Сумській області біологи Сумського педінституту К. К. Карпенко, А. П. Вакал і М. П. Книш на умовах госпдоговору проводять дослідження з теми «Вивчення поширення рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, та розробка рекомендацій щодо їх охорони на території Сумського району Сумської області». В опублікованих в 1994 р. статтях [6, 15] вони повідомляють про нові місцезнаходження у широколистяних лісах Сумського лісгоспу *Allium ursinum*, *Lunaria rediviva*, *Matteuccia struthiopteris*.

Дослідження рідкісних рослин у широколистяних лісах Сумського району продовжуються і в наступні роки. Так, у статті «Рослинність урочища «Вакалівщина» Піщанського лісництва Сумського лісгоспу», опублікованій у 1998 р. [3], А. П. Вакал і К. К. Карпенко наводять інформацію про оселища в дібровах урочища (біля сіл Кияниця і Вакалівщина Сумського району) рідкісних рослин – *Allium ursinum*, *Lunaria rediviva*, *Matteuccia struthiopteris*, *Corydalis marschalliana*, *Stellaria nemorum*, *Carex rhizina*, про умови їх місцезростань, приуроченість до рослинних угруповань.

Одночасно А. П. Вакал, К. К. Карпенко, І. В. Гончаренко, О. М. Книш, М. П. Книш публікують статтю «Реліктові рослини – цибуля ведмежа (*Allium ursinum* L.), лунарія оживаюча (*Lunaria rediviva* L.), страусове перо звичайне (*Matteucia struthioptretris* (L.) Tod.) у лісах Сумського лісгоспу» [5]. Автори вказують місцезнаходження оселищ (із приблизними показниками площі й чисельності особин) *Allium ursinum*, *Lunaria rediviva*, *Matteucia struthioptretris*, наводять характеристику їх біотопів, описи рослинних угруповань.

Відповідний внесок у дослідження рідкісних рослин широколистяних лісів регіону зроблений також І. В. Гончаренком. Отримана ним інформація знайшла відображення у низці статей [5, 17, 32], а також в опублікованій у 2003 р. монографії «Аналіз рослинного покриву північно-східної частини Лісостепу України» [7], де рідкісні рослини широколистяних лісів увійшли до списку видів флори, а для деяких видів указані виявлені автором місця знаходження, зокрема для *Listera ovate* та *Neottia nidus-avis*.

Протягом 2000–2001 рр. біологи Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка на замовлення Держуправління екології та природних ресурсів у Сумській області проводять дослідження з теми «Поширення рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, та регіонально рідкісних і зникаючих у басейні річки Псел у межах Сумського та

Краснопільського районів Сумської області», результати яких висвітлені в низці опублікованих праць [4, 14, 17–19, 31, 32].

Так, К. К. Карпенко, О. С. Родінка, А. П. Вакал у 2001 р. у статті «Рослини, занесені до Червоної книги України, що виявлені на території Сумської області» [19] повідомляють про знахідки місць зростання в широколистяних лісах Сумського геоботанічного округу наступних видів: *Lunaria rediviva* (низка кварталів Битицького й Могрицького лісництв); *Lilium martagon* (дубовий ліс Бишкинського лісництва); *Tulipa quercetorum* (дубові ліси Боровеньківського лісництва); *Allium ursinum* (здебільшого ліси Битицького та Могрицького лісництв Сумського лісгоспу, а також деякі ліси Краснопільського лісгоспу); *Neottia nidus-avis* (дубові ліси на території Іволжанського лісництва, біля с. Ворожба Лебединського р-ну й на території Радянського лісництва Лебединського лісгоспу).

У 2002 р. К. К. Карпенко, О. С. Родінка, А. П. Вакал і В. А. Ковтун публікують статтю «Поширення, стан збереження та рекомендації щодо охорони рідкісних і зникаючих видів рослин у басейні р. Псел на території Сумського та Краснопільського районів Сумської області» [18], у якій повідомляється й про 13 видів, зростаючих у широколистяних лісах. Для *Allium ursinum* указуються місцезнаходження в понад 30 кварталах дібров Сумського лісгоспу та декількох кварталах Краснопільського лісгоспу. На той час стало відомо про місцезнаходження *Lunaria rediviva* в 17 кварталах Битицького та 18 кварталах Могрицького лісництв Сумського лісгоспу (при загальній площі біля 20 га і сумарній чисельності в сотні тисяч екземплярів). Мільйонами особин на сумарній площі в тисячі гектарів обчислюється *Corydalis marschalliana*, оселища якої поширені в дібровах Піщанського, Битицького, Могрицького, Сумського лісництв Сумського лісгоспу, Верхньосироватського та Осоївського лісництв Краснопільського лісгоспу. Тут же трапляються й невеликі вкраплення оселищ *Dentaria quinquefolia*. У 20 кварталах Битицького, 10 кварталах Могрицького, 2 кварталах Сумського лісництв виявлені оселища *Stellaria nemorum*, приурочені до вологих днищ балок у дібровах. *Matteucia struthiopteris* виявлено у 18 кварталах Битицького, 2 кварталах Могрицького та 1 кварталі Сумського лісництв.

Карпенко К. К., Родінка О. С., Вакал А. П., Гончаренко І. В. в опублікованій у 2003 р. статті «Рідкісні та зникаючі види рослин у природно-заповідній мережі Сумського геоботанічного округу» [17] наводять уже опубліковану раніше інформацію про сумарні площі й загальну чисельність оселищ *Allium ursinum*, *Corydalis marschalliana*, *Dentaria quinquefolia*, *Lunaria rediviva*. Для заповідних об'єктів автори наводять нову інформацію про місцезнаходження *Neottia nidus-avis* (заповідні урочища «Глибнянське» і



«Захарівська дача» Краснопільського лісгоспу), *Epipactis helleborine* та *Listera ovata* (Ворожбянський заказник).

В опублікованій у 2004 р. праці «Рослини, занесені до Червоного списку Сумської області» [32] О. С. Родінка, К. К. Карпенко, А. П. Вакал, І. В. Гончаренко повідомляють про місцезнаходження в широколистяних лісах геоботанічного округу 7 видів рідкісних рослин, зокрема: *Carex rhizina*, *Clematis recta*, *Corydalis marschalliana*, *Dentaria quinquefolia*, *Matteucia struthiopteris*, *Scilla bifolia*, *Stellaria nemorum*.

А. П. Вакал і К. К. Карпенко в 2008 р. у статті «Рослинність Піщанського та Могрицького лісництв Сумського держлісгоспу» [4] наводять для широколистяних лісів 7 рідкісних видів (*Allium ursinum*, *Carex rhizina*, *Corydalis marschalliana*, *Festuca altissima*, *Lunaria rediviva*, *Matteucia struthiopteris*, *Stellaria nemorosa*).

К. К. Карпенко, А. П. Вакал і О. С. Родінка в опублікованій у 2010 р. статті «Фіторізноманіття Ворожбянського ландшафтного заказника» для широколистяних лісів наводять 8 видів рідкісних рослин: *Listera ovata*, *Matteucia struthiopteris* (вільхові ліси), *Epipactis helleborine* (липово-дубові), *Neottia nidus-avis* (липово-дубові та дубові), *Iris hungarica*, *Lilium martagon*, *Tulipa quercetorum*, *Digitalis grandiflora* (дубові ліси) [14].

З кінця 80-х років обстеження природно-заповідного фонду Сумщини та перспективних для заповідання територій проводить Міжвідомча комплексна лабораторія наукових основ заповідної справи НАН України та Мінекобезпеки України під керівництвом доктора біол. наук Т. Л. Андрієнко. В опублікованій у 2001 р. книзі «Заповідні скарби Сумщини» [30] співробітники лабораторії О. І. Прядко, В. А. Онищенко та місцеві ботаніки С. М. Панченко і К. К. Карпенко, описуючи рідкісне в рослинному світі Сумщини, наводять 5 видів, виявлених у широколистяних лісах Сумського геоботанічного округу, зокрема *Epipactis helleborine*, *Lunaria rediviva*, *Lilium martagon*, *Matteucia struthiopteris*, *Tulipa quercetorum*.

За результатами проведених протягом 2004–2008 рр. геоботанічних досліджень у лісових масивах в околицях заказника Банний яр, а також біля дев'яти населених пунктів Сумського і двох сіл Краснопільського районів С. М. Панченко у 2008 р. публікує статтю «Синузії весняних ефемероїдів у лісах околиць міста Суми» [27], яка містить інформацію про оселища 3 видів рідкісних рослин, зокрема: *Allium ursinum* біля сіл Токарі, Осоївка, Глибне; *Dentaria quinquefolia* – в околицях заказника Банний яр, біля сіл Токарі, Бездрик, Межиріч, Вакалівщина, Новгородське, Бровкове; *Corydalis marschalliana* – в околицях заказника Банний яр, сіл Осоївка, Глибне, Токарі, Вакалівщина, Новгородське.

Ботаніки Сумського національного аграрного університету В. Г. Скляр, Ю. Л. Скляр в опублікованій у 2011 р. статті [33] повідомляють про місцезнаходження в урочищі Образ у кварталі 37 Великобобрицького лісництва Краснопільського лісгоспу оселищ *Allium ursinum* і *Neottia nidus-avis*.

О. С. Родінка у 2001 р. проводить дослідження фіторізноманіття в долині р. Ворскла. В опублікованій у 2002 р. статті [31] він повідомляє про виявлені в дібровах оселища *Epipactis helleborine* (на території Климентівського та Хухрянського гідрологічних заказників) і *Tulipa quercetorum* (біля с. Куземин Охтирського району).

Влітку 2004 р. К. К. Карпенко та О. С. Родінка в долині р. Ворскла на території проектного Гетьманського національного природного парку виявили місцезростання *Matteucia struthiopteris* (у вільховому лісі в притерасній частині заплави біля с. Литовка Охтирського району) [16, 28, 29].

Після створення в 2009 р. Гетьманського національного природного парку в дослідженні фіторізноманіття його території беруть участь А. П. Вакал, К. К. Карпенко, С. М. Панченко, в опублікованих працях яких міститься й інформація про рідкісні рослини, виявлені в широколистяних лісах у межах території національного парку. Це *Carex rhizina*, *Carpinus betulus*, *Corydalis marschalliana*, *Dentaria quinquefolia*, *Epipactis helleborine*, *Matteucia struthiopteris*, *Tulipa quercetorum* [28, 29]. Оселища *Corydalis marschalliana* вказуються для околиць сіл Мащанка, Куземин і м. Тростянець. *Carex rhizina* виявлена на крутих схилах правого корінного берега р. Ворскла в околицях с. Куземин. *Dentaria quinquefolia* спорадично зустрічається на плато та схилах правого корінного берега р. Ворскла [29].

Популяційні дослідження рідкісних видів рослин у широколистяних лісах Сумського геоботанічного округу з 2014 р. проводяться аспірантом Сумського національного аграрного університету О. В. Холодковим [42–44]. Об'єктами досліджень стали *Allium ursinum*, *Corydalis marschalliana*, *Dentaria quinquefolia*, *Lunaria rediviva*, *Scilla bifolia*.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко Т. Л., Перегрим М. М. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України. К., 2012. 148 с.
2. Бережний М. І. Лікарські рослини Тростянецького району Сумської області, їх раціональне використання та охорона // Лікарські та рідкісні рослини Сумської області (ресурси, використання, охорона). Суми, 1994. С. 12–22.
3. Вакал А. П., Карпенко К. К. Рослинність урочища «Вакалівщина» Піщанського лісництва Сумського лісгоспу // Вакалівщина. До 30-річчя біостаціонару Сумського педінституту. Збірник наукових праць. Суми, 1998. С. 183–189.
4. Вакал А. П., Карпенко К. К. Рослинність Піщанського та Могрицького лісництв Сумського держлісгоспу // Вакалівщина: До 40-річчя біологічного стаціонару Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка: Збірник наукових праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. С. 18–28.
5. Вакал А. П., Карпенко К. К., Гончаренко І. В., Книш О. М., Книш М. П. Реліктові

- рослини – цибуля ведмежа (*Allium ursinum* L.), лунарія оживаюча (*Lunaria rediviva* L.), страусове перо звичайне (*Matteucia struthiopteris* (L.) Tod.) у лісах Сумського лісгоспу // Вакалівщина. До 30-річчя біостаціонару Сумського педінституту: Збірник наукових праць. Суми, 1998. С. 204–211.
6. Вакал А. П., Книш М. П., Карпенко К. К. Нові місцезнаходження цибулі ведмежої (*Allium ursinum* L.) у Сумському районі Сумської області // Заповідна справа на Сумщині: Тези доп. науково-практ. конф. (28 квітня 1994 р., м. Суми). Суми, 1994. С. 54–56.
  7. Гончаренко І. В. Аналіз рослинного покриву північно-східної частини Лісостепу України. К.: Фітосоціоцентр, 2003. 203 с.
  8. Гринь Ф. О. Рефугіум міжльодовикових реліктів на Сумщині // Укр. ботан. журн. 1957. Т. 14, № 1. С. 43–56.
  9. Дідух Я. П., Сухий І. Б. Сучасний стан рослинного покриву лісового масиву Банний яр (Сумська область) та його охорона // Укр. ботан. журн. 1984. Т. 41, № 5. С. 70–78.
  10. Залесский К. М. Первые сведения о флоре Сумского уезда Харьковской губернии // Труды о-ва испытателей природы при Имперском Харьковском ун-те, 1914. Т. XLVII, вып. 1. С. 101–147.
  11. Ігнатенко В. А., Карпенко К. К., Карлюкова О. Ю., Кураш І. І., Ремньов М. П., Скляр Ю. Л., Черненко В. В., Вінниченко М. Д. Заповідні куточки Тростянецького району. Путівник. Суми : Джерело, 2002. 20 с.
  12. Івашин Д. С., Орлова Л. Д., Буйдін В. В., Дорошенко І. Б. *Cerasus avium* (L.) Moench. на Лівобережжі України // Укр. ботан. журн. 1989. Т. 46, № 6. С. 39–41.
  13. Карпенко К. К. Історія вивчення флори та рослинності Сумщини (з кінця XVIII ст. до середини XX століття) // Біологічні науки: Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету. Суми : Редакційно-видавничий відділ СумДПУ, 2001. С. 3–9.
  14. Карпенко К. К., Вакал А. П., Родінка О. С. Фіторізноманіття Ворожбянського ландшафтного заказника (Сумська область) // Природничі науки: Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. С. 18–37.
  15. Карпенко К. К., Книш М. П., Вакал А. П. Матеріали до розширення заповідних територій у Сумському районі Сумської області // Заповідна справа на Сумщині: Тези доповідей науково-практичної конференції (28 квітня 1994 р., м. Суми). Суми, 1994. С. 25–26.
  16. Карпенко К. К., Родінка О. С., Вакал А. П. Попередні дані про раритетне фіторізноманіття національного природного парку «Гетьманський» (Сумська область) // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського. Біологічні науки. 2009. Вип. 24, № 4 (1). С. 105–109.
  17. Карпенко К. К., Родінка О. С., Вакал А. П., Гончаренко І. В. Рідкісні та зникаючі види рослин у природно-заповідній мережі Сумського геоботанічного округу // Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття: матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю Канівського природного заповідника (9–11 вересня 2003 року, Канів). Канів, 2003. С. 110–111.
  18. Карпенко К. К., Родінка О. С., Вакал А. П., Ковтун В. А. Поширення, стан збереження та рекомендації щодо охорони рідкісних і зникаючих видів рослин у басейні р. Псел на території Сумського та Краснопільського районів Сумської області // Екологічні дослідження річкових басейнів Лівобережної України: Збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції). Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. С. 144–149.
  19. Карпенко К. К., Родінка О. С., Вакал А. П., Панченко В. М. Рослини, занесені до Червоної книги України, що виявлені на території Сумської області // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Кн. 5. Суми : Джерело, 2001. С. 7–43.

20. Ковтун В. А. Редкие и исчезающие растения в окрестностях г. Сумы // Материалы Сумской областной научно-практической конференции «Проблемы исследования рационального использования природных ресурсов Сумской области и их изучение в школе» (13–14 ноября 1990 г., г. Сумы). Часть 1. Сумы, 1990. С. 37–49.
21. Ковтун В. А. Дикоростуча флора покритонасінних і вищих спорових рослин околиць Сум та її охорона // Лікарські та рідкісні рослини Сумської області (ресурси, використання, охорона). Суми, 1994. С. 48–53.
22. Котов М. І. Родина хрестоцвіті – Cruciferae Juss. // Флора УРСР. 1953. Т. 5. С. 203–429.
23. Краснов А. Н. Рельеф, растительность и почвы Харьковской губернии // Доклады Харьковского общ-ва сельского хозяйства. 1893. Вып. 4. С. 1–140.
24. Лавренко Е. М., Соболев С. С., Иванов Г. И. Об условиях нахождения *Lunaria rediviva* L. в Сумской области УССР // Ботан. журн. СССР. 1944. Т. 28, № 5. С. 187–191.
25. Мринський О. П. Релікти Банного яру // Знання та праця. 1968. № 6. С. 32.
26. Мринський О. П. Релікти Сумщини // Охорона природи та раціональне використання природних ресурсів. К.: Наук. думка, 1970. С. 44–48.
27. Панченко С. М. Синузії весняних ефемероїдів у лісах околиць м. Суми // Вакалівщина: До 40-річчя біологічного стаціонару Сумського держ. пед. ун-ту ім. А.С. Макаренка: Збірник наукових праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. С. 111–119.
28. Панченко С. М., Карпенко К. К., Вакал А. П. Стан вивченості фіторізноманіття Гетьманського національного природного парку // Популяційна екологія рослин: сучасний стан, точки росту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародного інтернет-симпозіуму, м. Суми, 2–4 квітня 2012 р. Суми : Сумський національний аграрний університет, 2012. С. 352–358.
29. Панченко С.М., Карпенко К. К., Вакал А. П. НПП Гетьманський // Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч. 2. Національні природні парки. К.: Фітосоціоцентр, 2012. С. 124–138.
30. Прядко О. І., Панченко С. М., Онищенко В. А., Карпенко К. К. Рідкісне в рослинному світі // Заповідні скарби Сумщини. Суми : Джерело, 2001. С. 37–54.
31. Родінка О. С. Рослинність долини р. Ворскли та її охорона // Проблеми р. Ворскла. Матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Роль національних парків у навчально-виховній роботі» (21–23 травня 2002 р., м. Охтирка). Охтирка : РІА «Город А», 2002. С. 35–37.
32. Родінка О. С., Карпенко К. К., Вакал А. П., Гончаренко І. В. Рослини, занесені до Червоного списку Сумської області // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Кн. 6. Ч. 1. Суми : ПП Вінниченко М.Д., 2004. 120 с.
33. Скляр В. Г., Скляр Ю. Л. Характеристика урочища «Образ» як перспективної для заповідання території // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Агрономія і біологія». 2011. Вип. 4. С. 5–8.
34. Талиев В. И. Введение в ботаническое исследование Харьковской губернии. Харьков : Изд-е Харьковского губернского земства, 1913. 136 с.
35. Талиев В. И. Очерк растительности // Природа и население Слободской Украины Харьковской губернии. Харьков Изд-во Союз, 1918. С. 91–154.
36. Угринский К. А. Материалы к флоре Ахтырского уезда Харьковской губернии. Часть 1. Сборы 1911 года // Труды общ-ва испыт. природы при Имперском Харьковском ун-те. – Харьков, 1912. 45. С. 333–386.
37. Флора УРСР. Том 1. К.: Вид-во АН УРСР. 1936. 206 с.
38. Флора УРСР. Том 2. К.: Вид-во АН УРСР. 1940. 590 с.
39. Флора УРСР. Том 3. К.: Вид-во АН УРСР. 1950. 428 с.
40. Флора УРСР. Том 5. К.: Вид-во АН УРСР. 1953. 528 с.
41. Флора УРСР. Том 6. К.: Вид-во АН УРСР. 1954. 612 с.
42. Холодков О. В. Історія та перспективи фітопопуляційних досліджень на території

Сумського геоботанічного округу // Мат. науково-практ. конф. викладачів, аспірантів і студентів Сумського національного аграрного університету (14–18 квітня 2014 р.). Т. 3. Суми, 2014. С. 208.

43. Холодков О. В. Фітопопуляційні дослідження у широколистяних лісах Сумського геоботанічного округу // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. № 7, 2016. С. 83–87.
44. Холодков О. В. Онтогенетична структура популяцій *Corydalis marschalliana* (Pall. ex Willd.) Pers. на території Сумського геоботанічного округу // Вісник Черкаського університету. Серія: Біологічні науки. № 1, 2016. С. 111–119.
45. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я. П. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.
46. Черняев В. М. Конспект рослин дикоростучих та тих, що розводяться в окраїнах Харкова та на Україні. Харків, 1859. 90 с.
47. Ширяев Г. И. Материалы для флоры Лебединского уезда Харьковской губернии. Часть I. Список растений, собранных или наблюдавшихся в Лебединском уезде // Труды общества испытателей природы при Имперском Харьковском университете. 1905–1906. Т. XL, вып. II. Харьков, 1907. С. 235–268.
48. Ширяев Г. И. Флора долины реки Псел в Лебединском уезде Харьковской губернии // Труды общества испытателей природы при Имперском Харьковском университете. 1909. Т. XL, вып. II. Харьков, 1907. С. 348–404.
49. Ширяев Г. И. Некоторые данные о местонахождении более редких растений «Конспекта растений» etc пр. В.М. Черняева по гербарии пр. В.М. Черняева» // Труды Юрьев. бот. сада. 1910. Т. XI, вып. 2. С. 178–182.

УДК 598.279(477.52/54)

DOI: 10.5281/zenodo.1495358

**И. Р. Мерзликин<sup>1</sup>**

ORCID ID 0000-0001-8209-9144  
mirdaodzi@gmail.com

**А. В. Шевердюкова<sup>2</sup>**

ORCID ID 0000-0002-4626-0364  
hstramontana@gmail.com

**В. М. Савостьян**

oleshny@meta.ua

## НОВАЯ ВСТРЕЧА СТЕРВ'ЯТНИКА *NEOPHRON PERCNOPTERUS* В СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ УКРАИНЕ

Мерзликин И. Р.<sup>1</sup>, Шевердюкова А. В.<sup>2</sup>, Савостьян В. М. Нова зустріч стерв'ятника *Neophron percnopterus* у північно-східній Україні. – Природничі науки. – 2018. – 15: 22–24.

<sup>1</sup>Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

<sup>2</sup>Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України

Описується нова зустріч стерв'ятника у Сумській області (північно-східна Україна). Доросла птиця спостерігалася вранці е заплаві р. Ворскла 06.05.2017 року в околицях с. Козятин (Охтирський район) на території Гетьманського національного природного парку.

**Ключові слова:** стерв'ятник, *Neophron percnopterus*, Сумська область, Гетьманський національний природний парк, міграція, рідкісні види, заліт.